

BINIBurgerinitiatief

voor Participatie & Goed Bestuur

binisuriname@gmail.com <https://binisuriname.sr>

ABOP

WIE SCOORT, WIE FAALT?

Vergelijking Verkiezingsprogramma's 2025

Thema: Rechtsstaat, Mensenrechten en Democratie

m.m.v.

Inhoud

1	Werkwijze	3
2	Algemene opmerkingen over de programma's	5
3	Vergelijking per thema	6
3.1	<i>Rechtsstaat, Mensenrechten, Democratie</i>	6
	Samenvatting Rechtsstaat, Mensenrechten en Democratie per partij	7
	Vragenlijst Rechtsstaat, Mensenrechten, Goed Bestuur	10

1 Werkwijze

Voor de verkiezingen van 25 mei 2025 hebben we gekeken naar de programma's van negen van de veertien deelnemende partijen: A20 (en partners), ABOP, DA91, NDP, NPS, OPTSU, PL en VHP.

Vijf partijen hebben we niet meegenomen: ARENA, DUS, VLS, DNL en PVC. Bij DUS zagen we direct dat hun programma voor een groot deel gekopieerd is van dat van De Nieuwe Leeuw (of andersom, maar de kans op plagiaat door DUS is groter). Van de andere vier verwachten we niet dat serieuze aantallen stemmen zullen halen. Ze meenemen zou het rapport langer maken zonder dat het veel zou toevoegen.

Bij Pertjajah Luhur twijfelden we nog of we ze zouden meenemen, want hun programma is bijna helemaal een kopie van dat van vijf jaar geleden - het was zo erg dat het programma dat wij in eerste instantie ophaalden bij het kantoor van PL (alleen in hard copy te verkrijgen), op de kaft nog had staan: 2020-2025. Uiteindelijk besloten we PL toch maar mee te nemen.

We hebben gewerkt met de programma's die via het CHS, via partijwebsites of direct aan ons zijn toegestuurd, of door ons zijn opgehaald. Waar mogelijk hebben we nagegaan of het om de officiële versies ging. Omdat sommige partijen lang op zich lieten wachten, hebben we gewerkt met de versies die we uiterlijk op 5 mei 2025 in handen hadden.

We bekeken programma's op twee manieren: thematisch en een algemene beschouwing.

Algemene beschouwing per partij

Bij de algemene beschouwing (die wij niet hebben gescored in kleuren of cijfers) kijken we aan de hand van een aantal vragen naar de kwaliteit van het programma als geheel. Wat is de algemene indruk, welke zijn de belangrijkste sterke en zwakke punten, is het programma uitvoerbaar en realistisch? Is er een duidelijke visie en hangen de voornemens daarmee samen? Is er een redelijke situatie analyse - want als partij moet je ons laten weten wat de situatie is waaraan jij gaat werken. Is er aandacht voor de grote veranderingen buiten Suriname?

Vergelijking per thema

In de vergelijkingen per thema worden de partijen naast elkaar gelegd. Voor elk thema hebben we vragen en stellingen geformuleerd en gekeken of partijen daar iets over zeggen. Vervolgens hebben we beoordeeld of wat ze zeggen inhoudelijk klopt en onderbouwd is en of de voornemens volgens ons bijdragen aan beleving van mensenrechten en het tegengaan van ongelijkheid. (Alle andere thema's, zoals goed bestuur, zijn daar voorwaarden voor.)

De antwoorden zijn gevisualiseerd in kleuren:

- groen voor aanwezig en redelijk uitgewerkt/concreet en correct
- geel/oranje voor wel genoemd maar onvolledig concreet
- rood voor afwezig, of wel aanwezig maar totaal de plank misgeslagen.

Onder de 'scoretabel' staan korte samenvattingen over de standpunten per partij over dat thema. De volledige vragenlijst voor dat thema per partij is hier ook te vinden.

De zeven thema's die zijn bekeken:

1. Goed bestuur
2. Rechtsstaat, mensenrechten en democratie
3. Menselijke ontwikkeling (zoals onderwijs en gezondheidszorg)
4. Gezonde leefomgeving en natuur (milieu)
5. Financieel-economisch

6. Hervorming van de publieke sector
7. Ontwikkelingen rond offshore olie en gas

Dat laatste thema hebben we bewust meegenomen, omdat de olie- en gasindustrie een grote invloed zal hebben op onze toekomst. We vinden dat partijprogramma's daar dan ook duidelijke plannen voor moeten bevatten.

De Vereniging Surinaams Bedrijfsleven (VSB) werkte mee aan de vergelijking van de thema's Goed bestuur en Rechtsstaat, Mensenrechten en Democratie; en de Vereniging van Economisten (VES) leverde een bijdrage aan het thema Financieel-economisch.

We vragen begrip voor het feit dat niet alle analyses even diep zijn uitgewerkt – door tijdsdruk konden we niet alles even grondig doen.

De verschillende delen van dit rapport zijn ook los te vinden op de website: <https://binisuriname.sr>

2 Algemene opmerkingen over de programma's

Wat wij graag willen zien in verkiezingsprogramma's is dat er ten minste een realistisch beleid is en een visie die duidelijk geformuleerd moet zijn, en met mensenrechten, inspraak, goed bestuur en duurzaamheid door alles heen, in plaats van slechts populistische kreten of mooie beloften.

Wat opvalt is dat weinig partijen bekend lijken te zijn met de basisprincipes van programmatisch plannen en ontwerpen: de logische samenhang tussen een visie, missie, doelen, uitgewerkt in strategieën en acties, ontbreekt veelal. Dit gebrek aan planningsinzicht wordt al decennialang gedemonstreerd in de wijze van beleidvoeren.

Geen van de partijen heeft een duidelijk en concreet plan voor de inkomsten uit het GranMorgu (block58) project. Geen van de partijen lijkt de URGENTIE te beseffen van acties die ondernomen moeten worden om Suriname ready te maken voor de periode na 2028, zoals instituten versterken (Rekenkamer, Belastingdienst en dergelijke), wetgeving, handhaving, planning en goed bestuur. Dit is terug te zien in de vergelijkingstabel van het thema 'Offshore Olie en Gas'

Geen van de programma's belicht (gedeeltelijke) privatisering van verlieslatende overheidsbedrijven. De toekomstige overheid zou zich moeten focussen op regelgeving, handhaving, voedselzekerheid, onderwijs (door NPS benoemd als "kenniseconomie") en binnenhalen van deskundigen op prioriteitsgebieden zoals voor olie en gas, en belastingen).

Programma's moeten weldoordacht en samenhangend zijn. Ze moeten in begrijpelijke taal zijn, onderbouwd, gebaseerd op bestaand onderzoek en niet op ongefundeerde meningen. Ze moeten vooral geen opsomming zijn van wensen. Dit bleek voor velen een brug te ver- de wensenlijsten wonnen het ook nu weer van onderbouwde keuzes.

We willen ook zien dat een partij een beetje moeite heeft gedaan om een fatsoenlijk programma te produceren. Dan telt de uitstraling ook mee. Is er aandacht besteed aan de layout? Simpel is prima. Liever een eenvoudig Word-document met inhoudsopgave, dan een document bonter dan een kerstboom met 30 lettertypes, en vertekende foto's. Partijen die foto's van bladzijdes publiceren, of een zodanige 'beveiliging' van hun producten dat het niet te doorzoeken is: dat wekt wantrouwen en irritatie. Publiceer een doorzoekbare pdf.

Heeft iemand moeite gedaan om het even na te kijken op taal- en spelling? Ook wij zijn niet 100%, waarschijnlijk niet eens 90% foutloos qua taal, spelling en ontwerp, maar de onzinnige woorden, breisels, onzin en wartaal die we zijn tegengekomen bij enkele van de programma's geven aan dat men de kiezer niet serieus neemt, of dat men zelf niet begrijpt waar het over gaat.

Is het programma een gedrocht van meer dan honderd pagina's waarin alle stokpaardjes van alle partijprominenten bereden worden? Een verkiezingsprogramma is niet het Meerjaren Ontwikkelings Plan. Het is de kunst om een middenweg te vinden tussen 'opsomming van wensen/voornemens' en 'redelijk onderbouwde voornemens', die gebaseerd zijn op een duidelijke ideologie van de partij.

Ons advies voor de volgende keer: als er geen mensen in de partij zijn die een beetje overweg kunnen met taal en met layout, betaal daar professionals voor. Het kost niet meer dan een fiets of drie, een halve billboard of honderd truitjes.

En voor de plagiaatplegers, de seriële herhalers en laatste moment schrijvers: misschien moet u gewoon wat anders gaan doen met uw tijd en geld.

3 Vergelijking per thema

3.1 Rechtsstaat, Mensenrechten, Democratie

	A-20	ABOP	BEP	DA-91	NDP	NPS	OPTSU	PL	VHP
Rechtsstaat									
1. Toegang tot rechtspraak (termijn, bijstand, tekorten etc)	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2. Bescherming tegen overheidshandelen (Ombudsinstituut)	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3. Onafhankelijke rechtspraak en vervolgingsapparaat	■	■	■	■	■	■	■	■	■
4. Scheiding der machten	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Mensenrechten									
5. Expliciete link tussen mensenrechten en ontwikkeling gelegd	■	■	■	■	■	■	■	■	■
6. Specifieke beleidsdoelen/acties mensenrechten (NMI genoemd)	■	■	■	■	■	■	■	■	■
7. Specifieke beleidsdoelen/actie vrouwenrechten/ gendergelijkheid	■	■	■	■	■	■	■	■	■
8. Specifieke beleidsdoelen/acties voor kinderen/kinderrechten	■	■	■	■	■	■	■	■	■
9. Specifieke beleidsdoelen/acties voor ITP-rechten	■	■	■	■	■	■	■	■	■
10. Specifieke beleidsdoelen/acties voor mensen met een beperking	■	■	■	■	■	■	■	■	■
11. Specifieke beleidsdoelen/acties voor senioren burgers/ouderen	■	■	■	■	■	■	■	■	■
12. Specifieke beleidsdoelen/acties voor rechten van LGBTQIA+	■	■	■	■	■	■	■	■	■
13. Anders nl (in de comments)									
Democratie									
14. Decentralisatie, versterken lokaal bestuur/ wet regionale besturen	■	■	■	■	■	■	■	■	■
15. Grondwetswijziging	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Samenvatting Rechtsstaat, Mensenrechten en Democratie per partij

A20

A20 erkent problemen in de rechtsstaat en wil onder meer versterking van de rechterlijke macht, transparante benoemingen, en versterking van vervolgingsinstanties. Er is ook aandacht voor scheiding der machten en decentralisatie van overheidsdiensten. Enkele veranderingen aan het staatsbestel worden aangekondigd, om het parlement meer macht te geven ten opzichte van de president. Er is helaas weinig expliciete vermelding van mensenrechten. Er zijn wel beleidsdoelen voor gender gerelateerd geweld, maar geen algemeen genderbeleid. Idem voor kinderen, seniorburgers, mensen met een beperking: er is wel enige vermelding, maar geen uitgewerkt beleid. LGBTQ+ zijn helemaal nergens te vinden. A20 noemt ook nergens expliciet de rechten van Inheemse en Tribale Volken (ITP), noch collectieve grondenrechten, erkenning van traditioneel gezag, FPIC, of culturele autonomie.

ABOP

Een behoorlijk aantal voornemens op het gebied van toegang tot rechtspraak geven blijk van goed inzicht in de huidige problematiek: o.a. juridische bijstand, vereenvoudigde procedures en bewustwording. Onafhankelijke rechtspraak wordt genoemd, maar mist concrete plannen. Er is expliciet aandacht voor bescherming tegen overheidshandelen in de vorm van een 'Ombudsdienst' en onafhankelijke toezichthouders. Een breed scala aan mensenrechten worden genoemd in het document, van klassieke grondrechten zoals recht op vrijheid van meningsuiting, vereniging, pers en religie, het beschermen van de rechten van kwetsbare groepen, zoals Inheemse en Tribale gemeenschappen, vrouwen, LGBTQ+-personen en mensen met een beperking, maar er zijn slechts concrete maatregelen genoemd voor ITP-rechten. Grotere vraagstukken van democratie of staatsinrichting, zoals decentralisatie en grondwetswijziging komen niet aan de orde.

BEP

De BEP heeft voldoende maatregelen voor het vergroten van de toegang tot rechtspraak, waaronder evaluatie van de rechtszorg en het benoemen van meer rechters. Helaas ontbreken voornemens of concrete acties op andere cruciale gebieden van de rechtsstaat, zoals bescherming tegen overheidshandelen, onafhankelijk rechtspraak of scheiding der machten. Eén van de uitgangspunten van de BEP is het bereiken van effectieve en volledige erkenning en het respecteren van de mensenrechten van eenieder in Suriname. Dat is redelijk terug te vinden in de uitwerking van hun sociaal programma, maar er wordt niet systematisch gewerkt op basis van verdragen en instrumenten. Met uitzondering van de ITP, zijn er geen specifieke beleidsdoelen voor mensenrechten. Zaken zijn veelal wel vanuit een (goed) genderperspectief benaderd. Het verkiezingsprogramma bevat veel en duidelijke aandacht en uitwerking van decentralisatie.

DA91

Deze partij heeft wel een focus op mensenrechten, decentralisatie, en hervorming van het politiek systeem en staatsbestel. Beleidsgebieden hebben een duidelijke link tussen ontwikkeling en mensenrechten, met specifieke beleidsdoelen voor rechten van vrouwen, inheemse en tribale volken, en LGBTQIA+-personen, aangevuld met duidelijke voornemens voor seniorburgers en mensen met een beperking. Een scala aan maatregelen voor decentralisatie en lokaal bestuur zijn gericht op bestuurlijke en financiële autonomie van districten. Verrassend genoeg komen aspecten van de rechtsstaat weinig aan bod.

NDP

De partij heeft meerdere concrete acties op het gebied van toegang tot rechtspraak, waaronder juridische bijstand en speciale rechtbanken, naast meer algemene (niet-uitgewerkte) voornemens. Hoewel de acties en doelen vanuit mensenrechtenverdragen geformuleerd lijken te zijn, worden mensenrechteninstrumenten helaas niet genoemd, evenmin als het Nationaal Mensenrechten Instituut (NMI), dat overigens door geen enkele partij is genoemd. Er zijn duidelijke voornemens op het gebied van de rechten van inheemse en tribale volken. Daarnaast zijn er specifieke beleidsdoelen voor vrouwen, kinderen, senioren burgers en mensen met een beperking. Opvallend is daarnaast nog de expliciete aandacht voor mensen in (en na) detentie, een mensenrechtenvraagstuk waar veel te weinig aandacht voor is. De decentralisatiegedachte is op meerdere plaatsen genoemd, gekoppeld aan zeggenschap, versterking en verbeterde dienstverlening.

NPS

Hoewel er wordt aangegeven dat de partij zal zorgen voor het versterken van het politieel apparaat en justitie, zijn er geen concrete acties opgenomen voor het verbeteren van de toegang tot rechtspraak, bescherming tegen overheidshandelen, of een onafhankelijk rechtspraak en vervolgingsapparaat. Er is aandacht voor mensgerichte ontwikkeling (onderwijs, sociaal beleid, gezondheidszorg, en relatie tot de natuur), maar weinig tot geen concrete mensenrechten-gerelateerde acties. Bijvoorbeeld, huiselijk geweld wordt als issue genoemd, maar de woorden 'vrouw' of 'gender' komen niet voor in het programma. Ook spreekt de partij zich niet hardop uit voor de rechten van inheemse en tribale volken, maar worden zeer algemene bewoordingen gebruikt over collectieve rechten. Er zijn concrete beleidsdoelen voor seniorburgers en mensen met een beperking, maar niet voor LGBTQ+-personen. De partij heeft geen doelen of voornemens genoemd op het gebied van decentralisatie en grondwetswijziging.

OPTSU

De partij heeft geen doelen of acties op het gebied van toegang tot rechtspraak, scheiding der machten, of een onafhankelijke rechtspraak en vervolgingsapparaat. Beschermen tegen overheidshandelen wil de partij bewerkstelligen door een Nationaal Ombudsbureau en het

onderzoeksrecht van DNA. Er is geen sprake van een op mensenrechten gebaseerde of mensgericht beleid. Er zijn geen beleidsdoelen voor vrouwen e/o gendergelijkheid, kinderen, mensen met een beperking, LGBTQ+-personen, of Inheemse en Tribale volken. De partij benadrukt decentralisatie en stelt voor om o.a. ressorten en districten eigen ambtelijke organisaties en budgetten te geven. Echter, het ontbreekt aan een wettelijk of institutioneel kader voor deze decentralisatie, waardoor uitvoering en democratische legitimiteit onzeker blijven

PL

PL erkent problemen in de rechtsgang, en erkent ook het belang van een goed functionerende rechtsstaat, maar benoemt geen concrete maatregelen die hierbij horen. Er is geen verwijzing naar koppeling tussen ontwikkeling en mensenrechten, mensenrechtenverdragen, noch een mensenrechtenbeleid. Het programma noemt vrouwenemancipatie en gendergelijkheid als thema, met aandacht voor gelijke kansen en participatie. Maar er zijn geen concrete beleidsmaatregelen of structurele aanpakken. Hetzelfde geldt voor gendergerelateerd geweld. Beleidsdoelen t.a.v. kinderen/kinderrechten betreffen voornamelijk het onderwijs. Mensen met een beperking en senior burgers worden genoemd in het kader van andere themagebieden, maar zonder uitgewerkte beleidsdoelen of maatregelen.

Het programma erkent het belang van grondenrechten en het traditioneel gezag, en noemt de uitvoering van het vonnis van het Inter-Amerikaans Hof, maar mist een concrete beleidsagenda.

PL ziet herziening van de Grondwet als eerste stap naar goed en deugdelijk bestuur en een gefaseerde hervorming van het staatsbestel. Echter-geen verdere uitwerking. Idem voor decenralisatie.

VHP

Op het gebied van de rechtsstaat is er geen enkele beleidsmaatregel aangekondigd. Er is een enkele vermelding van het belang dat eraan wordt gehecht, evenals zaken als scheiding der machten- zonder een enkele verwijzing naar een idee van hoe dat te doen. Voor mensenrechten meldt de VHP ook weinig concreets. Vrouwen komen niet voor in het programma, er is 1 maatregel die er mee te maken heeft, namelijk aandacht voor slachtoffers van huiselijk geweld. Opvallend is dat Inheemse en Tribale volken nergens worden genoemd. Er is een verwijzing naar grondenrechten, in het hoofdstukje over sociale mobiliteit, nl “De grondenrechten dienen wettelijk vastgelegd te worden, om duidelijkheid en zekerheid te bieden aan de Surinaamse bevolking, zodat iedere burger toegang heeft tot grond en eigendom, en juridische bescherming geniet tegen onterechte landonteigeningen.”. Dit doet vermoeden dat het begrip grondenrechten in een andere betekenis hier wordt gehanteerd dan in de zin van collectieve rechten van de ITP. Mensen met een beperking worden benoemd in sociale programma’s en impliciet in opleidingen voor kansarme groepen.

Vragenlijst Rechtsstaat, Mensenrechten, Goed Bestuur			
	A20	ABOP	BEP
Rechtsstaat			
1. Toegang tot rechtspraak (redelijke termijn, juridische bijstand, tekorten rechters en vervolgingsapparaat)	A20 erkent problemen in de rechtsstaat en wil onder meer versterking van rechterlijke macht, transparante benoemingen, en versterking van vervolgingsinstanties. Er is ook aandacht voor scheiding der machten en decentralisatie.	Een behoorlijk aantal voornemens die blijf geven van goed inzicht in de huidige problematiek zoals: • Gratis of betaalbare juridische bijstand • Eenvoudige en snelle procedures • Actief toezien op de naleving van grondrechten, zoals het recht op een eerlijk proces, bescherming tegen discriminatie en recht op privacy, door duidelijke wettelijke waarborgen te creëren en te handhaven. • Informatie over rechten en juridische procedures breed toegankelijk maken, in begrijpelijke taal en heldere procedures. • Specifieke aandacht voor kwetsbare groepen die meer risico lopen op rechtsongelijkheid, zoals minderheden, mensen met een beperking en economisch kwetsbare burgers, door hen te ondersteunen in juridische processen.	Voldoende aandacht zoals: - Evalueren en verbeteren van de rechtszorg - Continue bijscholing van zowel de zittende als staande magistratuur; - Benoemen van meer rechters; - Bijzondere versterking van de Rechterlijke Macht, m.n. het Openbaar Ministerie voor betere aanpak van alle vormen van criminaliteit

		Het inzicht in de problematiek hoeft uiteraard niet vertaald te worden in handelen- ABOP heeft de afgelopen 5 jaar het Ministerie van Juspol geleid.	
2. Bescherming tegen overheidshandelen (Ombudsinstituut)	Ombudsinstituut genoemd, maar geen verdere expliciete uitwerking,	Ombudsdienst wordt genoemd, evenals Onafhankelijke toezichthouders	Afwezig/ Niet gevonden
3. Onafhankelijke rechtspraak en vervolgingsapparaat	A20 neemt hier expliciete acties voor op: meer middelen voor de rechtspraak en bescherming voor rechters en openbare aanklagers, en onafhankelijke benoemingen van rechters zonder politieke beïnvloeding.	Onafhankelijkheid van de rechtspraak wordt genoemd, maar via welke plannen, maatregelen of binnen welke institutionele kaders dat gebeurt is niet duidelijk.	Afwezig/ Niet gevonden
4. Scheiding der machten	De partij kondigt ingrijpende wetswijzigingen aan voor het bewaken van de scheiding der machten	Geen maatregelen	wel principe van Trias Politica genoemd, geen maatregelen ter waarborging
Mensenrechten			
Er is een expliciete link tussen mensenrechten en ontwikkeling gelegd	A20 benoemt waarden als rechtvaardigheid, gelijkheid en bescherming van kwetsbare groepen, maar een expliciete koppeling tussen <i>mensenrechten als basis voor ontwikkeling</i> ontbreekt. Er is geen verwijzing naar mensenrechtenverdragen, noch een mensenrechtenbeleid.	Er wordt een verband gelegd tussen de VN-duurzaamheidsdoelen en de visie van de ABOP. Het opsommen van de SDG's weerspiegelt alleen het streven van de Verenigde Naties, maar het is niet duidelijk of ze inderdaad het handelen van de partij leiden.	1 van de uitgangspunten van de BEP is het bereiken van effectieve en volledige erkenning en respectering van de mensenrechten van een ieder in Suriname. Dat is redelijk terug te vinden in de uitwerking van hun sociaal programma, maar er wordt niet systematisch gewerkt op basis van verdragen en instrumenten.
5. Specifieke beleidsdoelen voor mensenrechten (NMI genoemd)	A20 noemt geen instelling of plan voor een mensenrechteninstituut, en stelt ook geen duidelijke beleidsdoelen op voor de bescherming en bevordering	De hele lijst van mensenrechten komt zowat voorbij- van klassieke grondrechten zoals recht op vrijheid van meningsuiting, vereniging, pers en religie, het beschermen van de rechten	Met uitzondering van de ITP, zijn er geen specifieke mensenrechten beleidsdoelen

	van mensenrechten. Het NMI wordt niet genoemd.	van kwetsbare groepen, zoals Inheemse en Tribale gemeenschappen, vrouwen, LGBTQ+-personen en mensen met een beperking, maar nergens zijn er concrete maatregelen genoemd.	
6. Specifieke beleidsdoelen voor vrouwenrechten en gendergelijkheid (oa rechtsgelijkheid, participatie, geweld, inkomen, klimaatverandering, zorgtaken, arbeidspositie)	A20 benoemt gendergerelateerd geweld als een serieus probleem en stelt een actieplan voor huiselijk geweld voor, inclusief: versterken van wetgeving (Wet Huiselijk Geweld, Wet Seksuele Intimidatie), lokale hulpteams, opvang, juridische bijstand, bewustwordingscampagnes en trainingen politie/zorgprofessionals. Maar breder genderbeleid ontbreekt: er zijn geen doelen voor rechtsgelijkheid, participatie, inkomen, zorgtaken of klimaateffecten op vrouwen.	Worden aangehaald in het kader van de SDGs maar ook bij het bevorderen van inclusieve politieke participatie – echter zonder te benoemen welke barrières men wil beslechten en hoe.	Ja. Zaken zijn veelal vanuit een (goed) genderperspectief benaderd, zoals het stimuleren van deelname van meer vrouwen in de politiek; tegengaan van huiselijk geweld, aanpak van bestaande wetgeving op het gebied van gelijktrekken van rechten tussen man en vrouw; stimuleren van de economische weerbaarheid van vrouwen en mannen door ondersteuning van zelfwerkzaamheid en betere inkomensmogelijkheden; en maatregelen zodat jongens de school niet vroegtijdig verlaten.
7. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor kinderen/kinderrechten (o.a.geweld, bescherming, onderwijs)	A20 erkent het belang van een kindvriendelijke samenleving en noemt thema's als onderwijs, jeugdwerkloosheid en huiselijk geweld. Er is aandacht voor bescherming van jongeren via buurtwerk, onderwijsvernieuwing en jeugdzorg, maar een expliciete kinderrechtenvisie ontbreekt. Er is geen verwijzing naar het Kinderrechtenverdrag, kindermoeilijkheden of institutionele waarborgen.	Wordt wel aangehaald, maar geen concrete modellen of voorstellen	Niet specifiek maar wel maatregelen die kinderen ten goede komen bij onderwijs en sociale voorzieningen(oa optrekken kinderbijslag, opvang)

8. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor ITP rechten, en voor collectieve rechten (o.a. FPIC, collectieve grondenrechten, erkenning traditioneel gezag, onderwijs, inkomen, gelijke ontwikkelingskansen)	A20 noemt nergens expliciet de rechten van Inheemse en Tribale Volken (ITP), noch collectieve grondenrechten, erkenning van traditioneel gezag of specifieke beleidsmaatregelen voor onderwijs en inkomen van deze groepen. FPIC, culturele autonomie en wettelijke erkenning blijven volledig buiten beeld.	Er is een heel hoofdstuk gewijd aan de Inheemse en Tribale gemeenschappen dat zowat alle aspecten betreft: • Formele erkenning van Grondrechten: • Het vastleggen van duidelijke grenzen van traditionele gebieden in samenwerking met gemeenschappen en experts, gemeenschapsbeheer van hun omgeving • gebruik van Free, Prior, and Informed Consent, of FPIC) vertegenwoordiging van Inheemse en Tribale vertegenwoordigers op te nemen in overheidscommissies en -organen die zich bezighouden met grondstoffenbeheer, milieu, en duurzame ontwikkeling. • Speciale aandacht voor participatie van vrouwen en jongeren binnen Inheemse en Tribale gemeenschappen om zo een breder scala aan perspectieven en behoeften te waarborgen. En zo gaat dat nog even door. Heel opvallend is echter de omzichtigheid waarmee er over deze rechten wordt gesproken: ABOP 'zet zich in voor', heeft 'speciale aandacht voor', 'ondersteunt' etc. Er zijn geen concrete maatregelen en actiepunten	Veel en duidelijke aandacht voor de rechten van ITP. Duidelijk uitgangspunt dat bij het grondbeleid er rekening wordt gehouden met grondenrechten, dat gewerkt zal worden aan wettelijke erkenning van de rechten van inheemsen en andere tribale volkeren in Suriname, recht effectieve inspraak (FPIC), en verwijzing naar uitvoering van Moiwana-, Saamaka- als het Kaliña en Lokono vonnis.
---	---	--	--

		dan deze algemene opsommingen. Juist omdat het de ABOP betreft is dit behoorlijk negatief.	
9. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor mensen met een beperking (o.a. discriminatie, geweld, werkgelegenheid, inkomen, faciliteiten, onderwijs	A20 noemt mensen met een beperking sporadisch als doelgroep bij werkgelegenheid en sociale woningbouw, maar een uitgewerkt beleid ontbreekt. Er is geen aandacht voor discriminatie, toegankelijkheid, inclusieve educatie of bescherming tegen geweld.	Wordt wel aangehaald, maar geen concrete modellen of voorstellen	Niet specifiek, wel genoemd aanpassen sociale wetten, opvang (van kinderen, mensen met een beperking en ouderen) in wijken en grote bedrijfslocaties, Hoe en door wie dit betaald moet worden is onduidelijk
10. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor senioren burgers/ouderen	A20 erkent dat veel senioren onder de armoedegrens leven en stelt evaluatie en verbetering van het pensioenstelsel voor, inclusief bijdrage van overheid en bedrijfsleven en versterken van de wettelijke basis om deze veilig te stellen, en kijkt naar de wijze van investeringen van de pensioenen voor maximaal lange termijn (veilig) rendement. Er is aandacht voor zorg, betaalbare huisvesting en sociale bescherming. Maar concrete plannen zijn niet opgenomen.	“Gratis gezondheidszorg voor oudjes en jongeren”- de benaming is respectloos. ‘Senioren burgers’ worden alleen in de inleiding aangehaald.	Niet specifiek behalve sociale maatregelen Verhogen AOV tot het bestaansminimum; opzetten van bejaardencentra m.n. Ashiana dependances in alle districten -
11. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor rechten van LGBTQIA+	Het verkiezingsprogramma van A20 bevat geen enkele verwijzing naar seksuele oriëntatie, genderidentiteit of de rechten van LGBTQIA+ personen. Discriminatie, bescherming, gelijke toegang tot werk, onderwijs en	Wordt 1 keer genoemd zonder verdere invulling	Afwezig/ Niet gevonden

	gezondheidszorg blijven volledig onbenoemd.		
12. Anders nl (in de comments)			
Democratie			
13. Decentralisatie en versterken lokaal bestuur/ aanpak wet regionale besturen	A20 noemt gekozen districtscommissarissen, maar verwijst niet expliciet naar de <i>Wet Regionale Organen</i> en verdere uitleg over concrete plannen zijn afwezig. Decentralisatie wordt slechts genoemd in termen van dienstverlening.	Afwezig/ Niet gevonden	Veel en duidelijke aandacht en uitwerking van decentralisatie: - Institutionele versterking van de ressort-, districtsraden en districtsbesturen; districtsplan; institutionele versterking van de diverse afdelingen op de commissariaten, Uit te voeren projecten in de districten zichtbaar aangeven in de ministeriële begrotingen; eigen districtsbegroting en ontwikkelings projecten etc. gekozen districtscommissaris. Inderdaad zoals de BEP zegt: 'decentralisatie in alle facetten'
14. Grondwetswijziging, o.a. inperken ambtstermijn, criteria uitbreiden (o.a. veroordelingen), duidelijkheid over afzettingsprocedure,	A20 pleit voor hervorming van het systeem: minder macht voor de president, meer autonomie voor het parlement en een nationale verkiezing van het staatshoofd. Maar er ontbreekt een concreet voorstel voor hoe deze hervorming juridisch zal plaatsvinden. A20 wil de macht van de president beperken, stelt eisen aan integriteit van functionarissen (geen strafblad), en pleit voor hervorming van de kiesprocedure. Afzettingsmechanismen worden echter niet uitgewerkt	Afwezig/ Niet gevonden	Afwezig/ Niet gevonden
	DA91	NDP	NPS

Rechtsstaat			
1. Toegang tot rechtspraak (redelijke termijn, juridische bijstand, tekorten rechters en vervolgingsapparaat)	Afwezig/ Niet gevonden	Een behoorlijk aantal acties, niet allemaal even duidelijk uitgewerkt of geïnstitutionaliseerd waardoor haalbaarheid kan worden bevestigd. voorbeelden: - Betaalbare en toegankelijke juridische bijstand voor alle burgers. Onafhankelijke controle-instituten versterken om de rechtsstaat te bewaken- onduidelijk welke en hoe. - Speciale rechtbanken instellen voor onder andere corruptiezaken en economische misdrijven. maximale wachttijden van civiele en strafrechtelijke zaken,	Geen duidelijke maatregelen (behalve 'NPS zorgt ervoor dat de rechterlijke macht zo goed mogelijk kan functioneren)
2. Bescherming tegen overheidshandelen (Ombudsinstituut)	Ombudspersoon wordt 1x genoemd, maar niet een wet daarvoor of andere institutionele inkadering. Maar wat wel is genoemd, is dat alle instituten van Staat een controle- en beroepsinstantie krijgen.	Laagdrempelig meldpunt waar burgers kosteloos en zonder juridische barrières klachten kunnen indienen- of dit anders is dan een Ombudsinstituut is onduidelijk	Afwezig/ Niet gevonden
3. Onafhankelijke rechtspraak en vervolgingsapparaat	Afwezig/ Niet gevonden	Volledige onafhankelijkheid garanderen en invloed van politiek beperken, maar hoe dit te doen is niet duidelijk.	Alleen genoemd 'versterken van het politieke apparaat en de Justitie' maar niet verder uitgewerkt
4. Scheiding der machten	Maatregelen om de balans tussen de uitvoerende en wetgevende macht te herstellen. De uitvoerende macht zal geconcentreerd zijn bij de regering,	Zelfde als hierboven	NPS zorgt ervoor dat 'onafhankelijke rechtspraak gegarandeerd is'- zonder enige maatregel

	waarbij DNA een zwaardere controlerende rol zal hebben		
Mensenrechten			
5. Er is een expliciete link tussen mensenrechten en ontwikkeling gelegd	Programma bestaat uit 2 delen. Alle beleidsgebieden met duidelijke link tussen ontwikkeling en mensenrechten.	Afwezig/ Niet gevonden	Niet expliciet genoemd, maar de uitgebreide aandacht voor mensgerichte ontwikkeling (onderwijs, sociaal beleid, gezondheidszorg, relatie mens en natuur) geeft de indruk dat de relatie tussen mensenrechten en ontwikkeling redelijk in place is. Dit geldt overigens niet voor de mensenrechten van eenieder- zie verderop.
6. Specifieke beleidsdoelen voor mensenrechten (NMI genoemd)	Dwars door het programma heen, en benoemd ook specifiek burgers met een beperking, senior burgers, alleenstaande ouder of LGBTQ. Ook terug te vinden in de beleidsgebieden Onderwijs, Gezondheidszorg, Veiligheid, Vrouwenbeleid, Jeugdontwikkeling, Senioren en Mensen met een Beperking	Mensenrechteninstrumenten zijn niet genoemd, maar acties en doelen zijn wel in lijn met verdragen. Het mensenrechteninstituut is niet genoemd.	Sociaaleconomische en klassieke vrijheidsrechten worden genoemd: verder geen enkele verdere uitwerking
7. Specifieke beleidsdoelen voor vrouwenrechten en gendergelijkheid (oa rechtsgelijkheid, participatie, geweld, inkomen, klimaatverandering, zorgtaken, arbeidspositie)	Veel en heldere beleidsdoelen; zoals gelijke rechten en kansen in werk en bestuur; Strijd tegen huiselijk geweld en seksuele intimidatie; Ondersteuning van vrouwelijke ondernemers; Gezondheid van vrouwen en zwangerschapszorg; toegang tot kwalitatieve gezondheidszorg voor vrouwen overal in Suriname, vooral moeder- en kindzorg	Een aantal duidelijke plannen, helaas vooral voor vrouwen als slachtoffers van geweld, wat uiteraard erg belangrijk is, maar niet de enige issue vrouwen betreffende. Verfrissend is benoeming van stimuleren van deelname van meisjes en vrouwen in sport- en cultuursectoren (het ontbreekt nog aan concretisering)	De woorden vrouw en gender komen niet voor in het NPS programma. Er is 1 maatregel die er mee te maken heeft "Voorlichting en taboe doorbreken van huiselijk geweld en programma's ontwikkelen gericht op de slachtoffers"

8. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor kinderen/kinderrechten (o.a. geweld, bescherming, onderwijs)	Helder- aandacht voor jeugdontwikkeling; investeringen in sport, cultuur en talentontwikkeling; werkgelegenheid en educatieprogramma's; preventie van jeugdcriminaliteit en drugsgebruik	Aandacht voor Kinderbescherming o.a. door opvoedingsondersteuning en preventieve jeugdzorg. Aandacht voor onderwijskansen.	Veel aandacht voor onderwijs, maar niet specifiek kinderrechten , de onderwijsparagraaf is echter goed doordacht.
9. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor ITP-rechten, en voor collectieve rechten (o.a. FPIC, collectieve grondenrechten, erkenning traditioneel gezag, onderwijs, inkomen, gelijke ontwikkelingskansen)	Systematische en gedegen aandacht voor ITP-rechten, o.a. • Grondwetswijzigingsvoorstel waarbij de collectieve rechten ook een plek krijgen binnen ons rechtssysteem. • Training van relevante deskundigen w.o. advocaten en rechters in inheemse en tribale rechten. • Erkenning van grondenrechten van Inheemsen en tribale volkeren • Erkenning van alle dorpen en hun besturen, zodat zij een integraal onderdeel vormen van het bestuur van ons land. wettelijke verplichting voor FPIC (Free, Prior and Informed Consent)-v oor alle activiteiten in de gebieden van met name de Inheemsen en Tribalen	Duidelijke voornemens voor • Juridische erkenning van Inheemse- en Tribale grondenrechten; • Vastleggen van bestuurlijke structuur en erkenning van collectieve rechten van Inheemse en Tribale volkeren. • Erkenning van Inheemse- en Tribale gemeenschappen en ondersteuning van hun economische autonomie Een voornemen is uiteraard nog geen actie.	De NPS spreekt zich niet hardop uit voor de rechten van ITP, maar zegt: <i>“De NPS wil positief bijdragen aan de discussie en besluitvorming ten aanzien van de in het oog springende collectieve rechten zoals: de grondenrechten, het zelfbeschikkingsrecht, het recht op behoud en ontwikkeling van collectieve traditionele kennis, het recht op volledige en effectieve participatie in acties die, direct of indirect, Inheemsen en Marrons (tribale volken) raken.</i> Dit wekt de indruk dat de NPS niet durft een uitgesproken standpunt voor of tegen (collectieve) rechten van ITP in te nemen. Bovendien kunnen er vraagtekens geplaatst worden bij <i>‘oplossingen voor grondenrechtenvraagstuk die voor de totale Surinaamse natie bevredigend is’</i>- dit staat haaks op een mensenrechten benadering. Een oplossing hoeft en kan nooit voor iedereen bevredigend zijn; de oplossing moet voor de RECHTHEBBENDEN bevredigend zijn.

10. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor mensen met een beperking (o.a. discriminatie, geweld, werkgelegenheid, inkomen, faciliteiten, onderwijs	- Duidelijke voornemens die verder gaan dan alleen financiële zaken, bijv - Verbetering van openbaar vervoer en toegankelijkheid. - Digitale en fysieke toegankelijkheid van overheidsdiensten. Actieve integratie in de samenleving via sociale en culturele projecten.	Genoemd zijn toegang tot zorg en hulpmiddelen (zoals fysiotherapie, logopedie en mobiliteitsmiddele) en arbeidsparticipatie ; echter zonder concretisering.	veel en heldere aandacht voor mensen met een beperking, zoals participatie op de arbeidsmarkt. - Vergroten toegankelijkheid openbare ruimtes - Centraal meldpunt registratie en indicatiestelling hulpvragen. Aandacht voor woon- en leefomstandigheden en gezondheidsvoorzieningen.
11. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor senioren burgers/ouderen	Duidelijke voornemens die verder gaan dan alleen financiële zaken, bijv Inclusieve stadsontwikkeling en woonwijken voor senioren. Actieve integratie in de samenleving via sociale en culturele projecten.	- instellen sociale voorzieningen webapplicatie voor maandelijkse financiële voorzieningen. - Opzetten van zorgprogramma's ter ondersteuning van senioren. Details ontbreken.	Adequate en heldere voornemens zoals instellen van een Directoraat Senioren Beleid; zorgvoorzieningen, waardevast Basis Algemeen Ouderdomspensioen en openbaar vervoer tegen gereduceerd tarief
12. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor rechten van LGBTQIA+	Inclusie van LGBTQIA+ duidelijk genoemd in het programma, echter zonder enige concrete actie die specifiek op de groep van toepassing is. Dit geeft het gevoel alsof hier nog niet echt over is nagedacht.	Niet genoemd	Nee. Diversiteit lijkt slechts over etnische diversiteit te gaan. 'De politiek heeft de wezenlijke verantwoordelijkheid om perspectief te bieden aan elke bevolkingsgroep.'
13. Anders nl (in de comments)		Veel aandacht voor mensen in (en na) detentie, o.a. verbeterde detentie-omstandigheden en resocialisatie, werkgerichte re-integratieprogramma's.	
Democratie			

14. Decentralisatie en versterken lokaal bestuur/ aanpak wet regionale besturen	DA91 heeft veel aandacht voor decentralisatie ('op alle vlakken') en lokaal bestuur, met duidelijke benoeming dat autonomie van districten ook betekent dat er financiële middelen moeten zijn en capaciteitsopbouw; regionale ontwikkelingsplannen, regionale hubs voor dienstverlening, onderzoek, veiligheidsdiensten en economische activiteiten. Dat zelfs eraan gedacht is dat onderzoek gedecentraliseerd /per regio moet worden geeft aan dat hier goed over is nagedacht. DA91 pleit voor District Commissarissen rechtstreeks gekozen in hun district.	Decentralisatie gedachte op meerdere plaatsen genoemd, oa.. • Districten en lokale overheden krijgen meer zeggenschap en middelen. • Capaciteitsopbouw en sterker lokaal bestuur stimuleren • Hervorming van bestuur en decentralisatie voor betere dienstverlening. Onduidelijk hoe dit te realiseren binnen de huidige planning en budgetteringsregels. Genoemd wordt meer zeggenschap en middelen voor districten en sterker lokaal bestuur stimuleren; Sociaal beleid decentraliseren, wat voor een partij die decentralisatie hoog in het vaandel heeft toch mager is in uitwerking.	Afwezig/ Niet gevonden
15. Grondwetswijziging, o.a. inperken ambtstermijn, criteria uitbreiden (o.a. veroordelingen), duidelijkheid over afzettingsprocedure,	Aanname van een nieuwe Grondwet voor hervorming van het politiek systeem. De keuze is voor het parlementair model waarin de president een ceremoniële rol vervult. Ook de gekozen Districtscommissaris is aan de orde.	Afwezig/ Niet gevonden	Geen aandacht voor grondwetswijzigingen
	OPTSU	PL	VHP
Rechtsstaat			
1. Toegang tot rechtspraak (redelijke termijn, juridische bijstand, tekorten rechters en vervolgingsapparaat)	Afwezig / niet genoemd	Erkent problemen in de rechtsgang, zoals trage afhandeling en lange	Geen concrete acties/ beleidvoornemens genoemd

		procedures, maar biedt geen concrete oplossingen of maatregelen	
2. Bescherming tegen overheidshandelen (Ombudsinstituut)	Instellen Nationaal Ombudsbureau, onderzoeksrecht van DNA. Geen verdere uitwerking over het daadwerkelijk mandaat of rechtskracht van het Ombudsbureau.	PL noemt “Goedkeuring van de wet Nationale Ombudsman”, maar er is echter, voorzover wij weten, nog geen conceptwet ingediend bij DNA	Afwezig/ Niet gevonden
3. Onafhankelijke rechtspraak en vervolgingsapparaat	Afwezig/ Niet gevonden	Het belang van een goed functionerende rechtsstaat wordt erkend, er zijn geen concrete maatregelen	Afwezig/ Niet gevonden
4. Scheiding der machten	Afwezig/ Niet gevonden	Het beginsel van de rechtsstaat wordt genoemd, maar er is geen expliciete aandacht voor het waarborgen van de scheiding der machten of het voorkomen van politieke beïnvloeding van juridische processen.	Afwezig/ Niet gevonden
Mensenrechten			
5. Er is een expliciete link tussen mensenrechten en ontwikkeling gelegd	Afwezig/ Niet gevonden	Er is geen verwijzing naar koppeling tussen ontwikkeling en mensenrechten, mensenrechtenverdragen, noch een mensenrechtenbeleid.	Een verwarrende zin: “We willen een samenleving waarin mensen hun rechten kunnen ervaren en, dankzij de juiste omstandigheden, hun persoonlijke doelen kunnen bereiken. Dit gebeurt binnen de plannen voor de ontwikkeling van het land.” Hiermee wordt in feite aangegeven dat de ‘ontwikkeling van het land” boven de beleving van mensenrechten staat- dit zou een verontrustend uitgangspunt zijn.

6. Specifieke beleidsdoelen voor mensenrechten (NMI genoemd)	Afwezig/ Niet gevonden	Geen enkele vermelding behalve dat goed bestuur nodig is voor veiligstellen van mensenrechten	VHP zegt dan ze staat voor: “Versterken van de democratie en handhaving democratische principes en mensenrechten” maar levert verder geen enkel bewijs in de vorm van concrete acties.
7. Specifieke beleidsdoelen voor vrouwenrechten en gendergelijkheid (oa rechtsgelijkheid, participatie, geweld, inkomen, klimaatverandering, zorgtaken, arbeidspositie)	Niet genoemd	Het programma noemt vrouwenemancipatie en gendergelijkheid als thema, met aandacht voor gelijke kansen en participatie. Maar er zijn geen concrete beleidsmaatregelen of structurele aanpakken. Hetzelfde geldt voor gendergerelateerd geweld .	Genoemd: Actiever optreden tegen huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen en kinderen. Door wie en hoe is niet duidelijk. Geen alomvattend genderbeleid.
8. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor kinderen/kinderrechten (o.a.geweld, bescherming, onderwijs)	Afwezig/ Niet gevonden	Kinderen en onderwijs worden genoemd, en er is aandacht voor een veilige schoolomgeving. Echter, er is geen brede of concrete uitwerking van kinderrechten, bescherming tegen geweld of structurele maatregelen gericht op kinderen.	Moeder- en kindzorg, binnen onderwijs aandacht voor ECD en zorgbeleid voor kinderen met leerachterstanden, opvang en bescherming van kinderen in gevallen van geweld. Geen alomvattend kinderrechtenbeleid.
9. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor ITP rechten, en voor collectieve rechten (o.a. FPIC, collectieve grondenrechten, erkenning traditioneel gezag, onderwijs, inkomen, gelijke ontwikkelingskansen)	Afwezig/ Niet gevonden	Het programma erkent het belang van grondenrechten en traditioneel gezag, en noemt de uitvoering van het vonnis van het Inter-Amerikaans Hof. Toch ontbreekt een concrete beleidsagenda of uitwerking op het vlak van collectieve rechten, onderwijs, inkomen en gelijke kansen. FPIC wordt niet genoemd	Inheemse en Tribale volkeren worden nergens genoemd. Er is in het hoofdstuk sociale mobiliteit één zin over grondenrechten, nl “De grondenrechten dienen wettelijk vastgelegd te worden, om duidelijkheid en zekerheid te bieden aan de Surinaamse bevolking, zodat iedere burger toegang heeft tot grond en eigendom, en juridische bescherming geniet tegen onterechte landonteigeningen.”. Dit doet vermoeden dat het begrip

			grondenrechten in een andere betekenis hier wordt gehanteerd dan in de zin van collectieve rechten van de ITP.
10. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor mensen met een beperking (o.a. discriminatie, geweld, werkgelegenheid, inkomen, faciliteiten, onderwijs)	Afwezig/ Niet gevonden	Mensen met een beperking worden genoemd in het kader van participatie en arbeid, maar zonder concrete beleidsmaatregelen of brede benadering van rechten, toegankelijkheid of bescherming tegen discriminatie.	Slechts genoemd bij • sociale programma's efficiënter gericht op ondersteuning van specifieke groepen zoals ouderen en jongeren, en mensen met een beperking. gerichte opleidingen en onderwijs voor kansarme groepen.
11. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor senioren burgers/ouderen	De partij noemt senioren burgers expliciet in het kader van beleid gericht op zelfstandig blijven, sociale participatie, thuiszorg en mobiliteit. Daarnaast worden sociaal werkers en lokale activiteiten genoemd als ondersteuning, evenals financiële steun via de zogenaamde 'Gezinssubsidie'. Ook opvanginstellingen en aangepaste woonvormen worden als prioriteiten genoemd.	Er is beperkte aandacht voor ouderen, met verwijzing naar sociaal beleid en bestaanszekerheid, maar zonder uitgewerkte beleidsdoelen of specifieke maatregelen.	Aandacht voor de <i>ontwikkeling van vergrijzing (?)</i> en ouderenzorg.
12. Er zijn specifieke beleidsdoelen voor rechten van LGBTQIA+	Afwezig/ Niet gevonden	Afwezig/ Niet gevonden	Afwezig/ Niet gevonden
13. Anders nl (in de comments)			
Democratie			
14. Decentralisatie en versterken lokaal bestuur/ aanpak wet regionale besturen	De partij benadrukt decentralisatie en stelt voor om ressorten en districten eigen ambtelijke organisaties en budgetten te geven, wat wijst op een serieuze intentie tot lokaal bestuur. Echter, het ontbreekt aan een wettelijk	Het programma benadrukt het belang van decentralisatie en noemt versterking van het lokaal bestuur als beleidsdoel, met verwijzing naar wetgeving en capaciteitsversterking op	Afwezig/ Niet gevonden

	of institutioneel kader voor deze decentralisatie, waardoor uitvoering en democratische legitimatie onzeker blijven	districts- en ressortraadniveau, maar geeft geen enkele duidelijke actie.	
15. Grondwetswijziging, o.a. inperken ambtstermijn, criteria uitbreiden (o.a. veroordelingen), duidelijkheid over afzettingsprocedure,	Afwezig/ Niet gevonden	PL ziet herziening van de Grondwet als eerste stap naar goed en deugdelijk bestuur en een gefaseerde hervorming van het staatsbestel. Echter- geen verdere uitwerking	Afwezig/ Niet gevonden